

Hannu Syväoja

Herman Luukko, Juhani Leppälä ja kansakoulun maahenki

*“Suomi on maanviljelysmaa, joka voisi elättää nykyistä paljon suuremman väestömäärän.” Näin totesi vuonna 1918 kirjassaan *Sydänjuuret maahan* Herman Luukko, joka oli omaksunut professori A. Rindellin väitteen, että syy Suomen sijoittumiseen Euroopan valtioiden jälkipäähän peltohehtaarin tuottavuusluvussa on viljelyn heikossa kehitystilassa. Omina ajatuksinaan Luukko jatkaa, että suomalaisilta puuttuu tietoa ja taitoa ja ennen kaikkea rakkautta isiltä perityn maan vaalimiseen. Maanviljelyn status ammattina ei ole korkea. Nuoret pyrkivät muille aloille; monet muuttavat jopa Amerikkaan. Nekään jotka jäävät eivät ole tyytyväisiä. Jos maannälkää on, niin maan kalleuden vuoksi monen unelma jää toteutumatta.*

Luukon mukaan kansakoulukin on syyllinen tilanteeseen: “Omaperäisin ja terveimmin ajatteleva kansanaines, joka parhaiten ymmärtää, mitä elämä ihmiseltä vaatii, on kansakoulumme koko olemassaolon ajan väittänyt, ettei koulu läheskään tyydytä niitä toiveita, mitä siltä kansankouluna syystä voitaisiin odottaa ja toivoa. Kansakoululaitoksemme maksaa kunnille ja valtiolle jo tavattomia summia, mutta hyvin vähän se antaa neuvoja ja opetusta siitä, miten nuo summat luonnosta otetaan.”¹

Edellä sanottu osoittaa, ettei tulosajattelu ole nykypäivän uutuus!

KUVA 1.

Kansakoululaisten kasvitarhanhoidossa yhdistettiin hyöty ja huvi. Mansikanviljelyä tynnyrissä. (Kuva: H. V. Luukko. 1934. Kansakoulu kansan kouluksi. Sydänjuuret maahan! Koulukasvitartat kansantaloudellisina ja pedagogisina kasvatusvälineinä. Toinen uudistettu ja runsaasti lisätty painos. WSOY:n Kirjapaino. Porvoo. 36)

Isänmaan turva maaseudussa

Suomen itsenäistyttyä maaseudun ja maatalouden arvoistus kohosi yhtäkkiä. Venäjältä ei enää saatu halpaa viljaa, joten oma tuotanto tuli yhtäkkiä tärkeäksi. Samalla todettiin, että punakaartien ydinjoukko oli kaupunkien ja asutuskeskusten teollisuustyöväkeä, kun taas valkoisen puolen pääosa oli maatalousväestöä; yleisesti puhuttiinkin talonpoikaisarmeijasta.² Siksi kansallismieliset piirit näkivät maan turoan tulevaisuudessakin olevan viljelijäväestössä. Ilmeisesti torpparilaitoksen lakkauttamisenkin arveltiin edistävään tätä tarkoitusta, samoin vuonna 1922 säädetyn, asutustarkoituksia palvelevan Lex Kallion. Luottamus maamiehiin, isänmaan turvallisuuden takuujoukkoon, ilmeni muun muassa vuonna 1930 Lapuan liikkeen nimetessä suuren mielenosoituksensa "talonpoikaismarssiksi". Uskottiin, että maahan kiinnittynyt viljelijä on luotettavampi kuin teollisuuden suhdannevaihtelujen armoilla elävä palkkatyöläinen. Kuitenkin 1930-luvun kynnyksellä puhjennut suuri lamakausi koetteli myös velkaantunutta maanviljelijää, joka katkeroituneena saattoi siirtyä sosialistien kannattajaksi.³

Arvostetuksi nousseen maatalouden tarpeet oli otettava huomioon oppivelvollisuuskoulun suunnittelussakin. Vuonna 1925 julkistetun Maalaiskansakoulun opetussuunnitelmakomitean mietinnön pääteema onkin maaseutuhenkisyys. Pyrkimyksenä oli järjestää maalaiskoulun toiminta niin, että se herättäisi harrastusta maaseudun elämään ja maatalouteen, jonka uskottiin säilyttävän pääelinkeinon asemansa vastaisuudessaakin:

”Terveen kansanelämän ja yhteiskunnallisen kehityksen nimessä täytyy pitää suotavana, että tämä maalaiselämän ihannoiminen ei myöhemminkään häviä, ja nimenomaan tulisi maalaiskoulun ottaa tehtäväkseen rakkauden kasvataminen tähän elintapaan ja elämäntyöhön, joka on ainakin meidän maassamme luonnollisin ja jolla yleensä lopulta ei leppä vain aineellinen toimeentulo, vaan myös kaikki henkinen kulttuuri ja jonka yhä lisääntyvää halveksimista maalaisväestössäkin isänmaanystävä on huolestuneena katsellut.”⁴

Lausunnossa maalaiselämän edistäminen saa sivistyksellisen ja isänmaallisen painotuksen.

Komitea totesi, että kansakoulu oli ottanut liiaksi mallia oppikoulusta. Tämän uskottiin olleen syynä siihen, että ”maalaisvanhemmat” katsoivat, ”että uusi koulu vieroitti maanviljelijöiden lapset heidän isiensä ammatista ja samalla heidän kodistaan”.⁵ Siksi kansakoulun koko opetusta läpäiseväksi periaatteeksi oli otettava käytännöllisyys. Maaseutukoulussa tämä tarkoitti sellaista opetusta, joka tutustuttaisi oppilaat syvästi heille ulkoisesti tuttuun maalaisympäristöön ja -elämään sekä sytyttäisi halua toimia maaseudulla. Kannanotto oli selvästi asutuspoliittinen aikana, jolloin teollisuuden ja palvelun työpaikkoja ei vielä ollut kovin paljon tarjolla.

Suunnitelmallinen maaseudun olojen käsittely lähti jo alakoulun kotiseutuopista. Maaseutuhenkisyys tematisoi oppikirjojakin, jotka eivät suuremmin esitelleet kaupunkikulttuuriin liittyviä asioita.

Herrasväkilähtöiset naisopettajat ylläpitivät lukukoulua!

Maatalouden ollessa ehdoton pääelinkeino käytännön tavoitteisiin pyrkivän kansakoulun opetuksen tuli olla aivan sananmukaisesti maanläheistä. J. W. Snellman ja Agathon Meurman ehdottivat, että kansakoulunopettajaseminaareista tehtäisiin jonkinlaisia maanviljelysopistoja.⁶ Cygnaeuskin piti tarpeellisena, että seminaareissa olisi mahdollisuus puutarhanhoitoon ja jopa harjoitusnavetta. Karjanhoito jäi, ja kasvi-
tarhanhoidonopetus lähti alkuun Jyväskylässäkin vasta luku-
vuonna 1898–1899.⁷ Kuitenkin pian sen jälkeen kaikissa seminaareissa oli puutarha ja päätoiminen puutarhuri.

Maalaisliiton johtomiehet Santeri Alkio ja Kyösti Kallio kritisoivat kansakoulun opetussisältöjen ja niiden käsittelemisen heikkoa relevanssia maaseudun tarpeiden kanssa. Heistä kansakoulu rakentui liiaksi ulkomailta saatujen virikkeiden ja kamariteoreettisten pohdintojen pohjalle. Näin siksi, että maaseudun omat kulttuuripoliitikot oli jätetty pois opetuksen suunnittelusta. Staattinen suomalaisyhteiskunta oli dynaamistunut, luokittunut ja sen elinkeinoelämä oli alkanut eriytyä. Siitä huolimatta kansakouluopetus oli kaikkialla samanlaista. Anomuksessaan vuoden 1909 valtiopäiville Alkio ehdotti, että maaseudulle olisi saatava perustaa "vapaita kouluja". Niissä maatalous olisi keskeisin opetusaihe, ja niihin tulisi liittyä ko-
keilutila. Siten nostettaisiin arvoon oikea maahenki ja ruumiilinen työ. Teoreettisten aineiden opiskelujakso sijoittuisi myöhäissyksyyn ja talveen, muu aika käytettäisiin työharjoitteluun.⁸

Väite kansakoulusta lukukouluna oli vuoteen 1918 mennessä tullut miltei fraasiksi. Cygnaeuksen ja Jyväskylän seminaarin ensi polven lehtoreiden opintomatkokemukset käytännöllisyyttä korostavista keskieuropalaisista kansakouluista olivat riviopettajille toisen käden tietoa. Ei ihme, että he jäljittelivät vaistomaisesti oppikoulun vakiinnuttamaa mallia. Luukko pitää syynä tilanteeseen kansakoulun alkuaikojen

monilta opettajilta puuttunutta maaseudun tarpeiden ymmärtämystä. Naisopettajat ja osa miesopettajistakin olivat lähteneet herrasperheistä, joten he eivät osanneet järjestää opetustaan "sopuointuun paikkakunnan elämän kanssa siinäkään määrässä, mikä nykyisenkin kansakoulukurssin puitteissa olisi ollut mahdollista". Ja alun jälkeen tilanne oli pysynyt samanlaisena.⁹

Sytä maatalousympäristön tarpeiden ymmärtämisen puutteeseen Luukko olisi voinut löytää seminaarikasvatuksestaakin. Varsinkin alkuaikoina se pyrki sivilisoimaan tulevat opettajat, mikä merkitsi nimenomaan herraskaisten tapojen ja tottumusten juurruttamista tuleviin opettajiin, jotta he olisivat sivistyksen apostoleina alkeellisessa toimiympäristössään. Teoreettista opiskelua pidettiin jalostavana; tietämättömyyden pimeydestä tuli päästä tiedon valoon! Rahvaasta erottumaan pyrkivä keskiluokka, johon opettajakin kuului, ei osannut aina sopeuttaa vaikutustaan niin, että siinä yhdistyisivät sekä kaupunkimaisen sivilisaation että maaseutukulttuurin parhaat puolet. Rahvaankin parista opettajaksi nousseeseen saattoi kehittyä lähtöympäristönsä kulttuuria vierova nousukasmainen piirre. Alkuaikojen kansakoulunopettajia sanottiinkin joskus puoliherroiksi.

Koulukasvitarha koulun ja opettajan velvoitteena

Modernin lukeneistoihmisen esteettinen pyrkimys lähestyä luontoa ilmeni lisääntyvänä puutarhaharrastuksena. Sitä vastoin maaseudun rahvas eli vahvasti perinteessä olipa sitten kysymyksessä pellonviljely tai ruumiin ravitseminen. Puutarhaa se piti yleensä joutavuutena. Kuvaavaa on F. E. Sillanpään lapsuudenkodin uuden haltijan vastaus kirjailijan kysymykseen, miksi ennen kukoistava koristekasvimaa oli nyt perunalalla, ettei työstään elävä köyhä ihminen kerkiä "katteleen trekkoolia". Kirjailijan äiti, kansannainen, oli kaunistanut kotinsa ympäristöä, vaikka puutarhanhoito oli yleensä vain ylä- ja

keskiluokan harrastus.¹⁰ Puutarhan markkinointi kansan keskuuteen oli osa sivistyneistön kansanvalistusohjelmaa.

Toimiessaan kansakouluntarkastajana Mikael Soininen sai puutarhanhoidon kipinän. Matkoillaan hän huomasi Hämeen talojen, mökkien ja kansakoulujen pihapiirien autiuden. Vain muutamat opettajat olivat kunnostaneet koulutontille kauniin ja tuottavan puutarhan, jota he itse hoitivat. Virikkeitä Soininen sai muun muassa Arvid Th. Genetzin "Kansan ja Kansakoulun kasvitarha" -kirjasesta. Genetzin ja Soinisen mukaan puutarhan merkitys on neljänlainen:

- 1) Puutarhakasvien käyttäminen ravinnoksi vähentäisi ruokiin kulutusta 800 000 hehtolitraa eli yhtä paljon kuin suurena nälkävuotena 1868 tuotiin Venäjältä.
- 2) Puutarhakasvien syöminen on terveellistä. Hedelmien ja vihannesten puuttuminen suomalaisen ruokavaliosta oli jo 1800-luvun lopulla huomattu syyksi useisiin sairauksiin ja varhaisiin kuolemiin. Luonto antaa terveysviitteen jo siinä, että ihmisen hammasrakennekin on lähinnä kasvinsyöjän!
- 3) Puutarhalla on puineen, pensaineen, vihannestarhoineen ja koristekasveineen esteettinen ja mielenterveydellinen vaikutus.
- 4) Opetuksellisessa mielessä koulupuutarha on vertaansa vailla. Sitä hoitaessaan lapset oppivat tuntemaan hyöty- ja rikakasvit, siemenet, maaperän ominaisuudet, viljelytavat ym. Soininen luetteli myös koulupuutarhan perustamisen ja hoidon esteitä. Niitä olivat kunnan kitsaus ja maaperän sopimattomuus puutarhaviljelyyn.¹¹ Todennäköisesti hän aavisti senkin, miten heikosti Genetzin opit ja hänen oma herätyshuutonsa tehoaisivat kansaan tai edes kaikkiin opettajiin.

Ruotsissa koulupuutarhatoiminta oli laajaa jo 1800-luvun lopulla. Suomessakin asiasta keskusteltiin muun muassa yleisissä kansakoulukokouksissa. Toimintaa suunnittelemaan ja johtamaan perustettiin kouluylivaltuutukseen vuonna 1908 puutarhurin virka.¹² Vuonna 1904 asetettiin komitea pohtimaan kasvitarihoidon opetusta seminaareissa ja kansakou-

luissa. Komitea katsoi, että kansakoulut sopivat erityisen hyvin kasvitarha-aatteen levittämiseen. Sen ehdotus noudatti suurin piirtein Cygnaeuksen hahmottelemia suuntaviivoja. Kuitenkin vasta vuonna 1909 ehdotusta alettiin jossain määrin toteuttaa.¹³

Innostusta koulupuutarhaan eli koulukasvitärhaan – virallisessa käytössä nimi vakiintui siihen muotoon – edisti samaan aikaan Suomeen levinnyt työkouluaate. Tienraivaaja oli Tampere vuodesta 1909 alkaen.¹⁴ Siellä se lähti alkuun paikallisen puutarhaseuran aloitteesta sekä paikallisten yrittäjämenseenaattien ja kaupungin tuella. Toiminta levisi vähitellen maaseudulle. Myönteisesti asiaan suhtautui etenkin Pirkkala, johon silloin kuului myös nykyisen Tampereen länsiosa ja Nokia.

Koulukasvitärha-aatteen innokkaimpiin toteuttajiin ja puolestapuhujiin kuului edellä useasti mainittu Herman Luukko (1880–1939). Hän oli maanviljelijän poika Nurmosta ja toimi Jyväskylän seminaarin käytyään opettajana muun muassa Tampereella. Hän pätevoityi kansakouluntarkastajaksi ja hoiti sitä tehtävää kuolemaansa saakka, pisimpään Seinäjoen piirissä. Tampereella ollessaan hän järjesti ja ohjasi oppilaiden kasvitärhanhoitoa viiden vuoden ajan ja kirjoitti siitä kirjan. Sen nimi, *Sydänjuuret maahan*, kuvaa sisältöä, joka on palavahenkistä maahengen julistusta. Kirjan julkaisi Tampereella perustettu Suomen koulukasvitärha-yhdistys tunnetun lahjoittajan Emil Aaltosen avustuksen turvin. Se jaettiin maan kaikille suomenkielisille kouluille.

Teos syntyi työkoulun hengessä. Toinen lähtökohta oli kansallinen. Luukko vetoaa kirjansa alussa voimakkaasti muun muassa Snellmanin ajatuksiin; muita tuen antajia olivat Goethe, Cygnaeus ja Tolstoi. Kirjan toinen, ”uudistettu ja runsaasti lisätty, painos” ilmestyi Werner Soderströmin kustannuksella vuonna 1934 nimellä *Kansakoulu kansan kouluksi*. Nimestään huolimatta se ei ole varsinaisesti koulupoliittinen,

vaan kasvitarhatoiminnan ylistyslaulu. Molemmissa painoksissa tekijä tähdentää kirjansa olevan vastaus sosiaaliseen tilaukseen, koska Suomessa oli pula-aika vuonna 1918 ja jälleen 1930-luvun alussa. Kasvatuksellisen vaikutuksen lisäksi Luukko korosti kasvitarhatuotteiden kansantaloudellista ja esteettistä merkitystä.¹⁵ Uudessa painoksessa käsitellään myös ilmestymisaikaan jo alkanutta maatalouskerhotoimintaa ja sen suhdetta kansakoulun kasvitarhaopetukseen. Koulukasvitarhayhdistys järjesti kouluhallituksen tukemana puutarhakursseja, joiden ohjelmassa oli myös pedagogisia ja luonnontieteellisiä luentoja.

KUVA 2.

Opettajan piti pukeutua säätynsä mukaisesti – kasvitarhatyössäkin. Kasvitarhakurssi Seinäjoella 1931 oli ilmeisesti Luukon aikaansaannos. (Kuva: H. V. Luukko. 1934. Kansakoulu kansan kouluksi. Sydänjuuret maahan! Koulukasvitarhat kansantaloudellisina ja pedagogisina kasvatusvälineinä. Toinen uudistettu ja runsaasti lisätty painos. WSOY:n Kirjapaino. Porvoo. 135)

Maalaiskansakouluille myönnettiin vuodesta 1918 alkaen 50 prosenttia valtionavustusta koulukasvitarhan kustannuksiin. Samalla annettiin sitä koskevat, melko vaativat, opetussuunnitelmalliset ohjeet.¹⁶ Maalaiskansakoulun opetussuunnitelmakomitean mukaan kasvitarhaopetuksen tarkoituksena oli oppilaiden aktivoiminen ja totuttaminen hoitamaan kasvi-

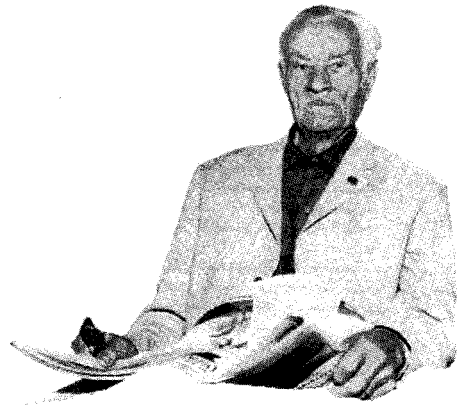
tarhaa myös kotonaan. Komitean ehdotukset työtuntien sijoittamiseksi koulun ohjelmaan ovat melko yksityiskohtaisia. Koulussa oli annettava tarpeellinen neuvonta sekä teoriana normaalilla koulutunnilla että käytännön harjoitteluna. Siksi koululla tuli olla kasvitarhamaa sekä taimitarha, jossa kasvatettuja pistokkaita oppilaat saisivat viedä kotinsa puutarhaan (kaksi marjapensaspistokasta ja raparperikasvin juuri). Muuten kasvitarhatyö olisi oppilaille koulutuntien ulkopuolista toimintaa, johon heidät velvoitettaisiin tarpeellisessa määrin myös kesäloman aikana. Opettajalle ei kasvitarhan kesätyöstä maksettaisi erillistä rahakorvausta, mutta hän saisi korjata sadon. Komitea katsoo koulukasvitarhan hoidon kasvattavan merkityksen varsin suureksi, sen "kantavuus ulottuu kauas yli kasvitaranhoidon rajojen".¹⁷

Toimintaa vauhditti 1940-luvulla jälleen elintarvikepula. Maalaiskansakoulun oma puutarha tuli entistä tärkeämmäksi. Kouluhallitus antoi tarkkoja ohjeita koulupuutarhan koosta ja kasvilajeista sekä velvoitti kuntia vastaamaan puutarhan materiaalikustannuksista. Opettajan tuli kustantaa kylvösiemenet, ja puutarhan antimet kuuluivat hänelle. Opettajille annettiin tiukkasävyisiäkin kehotuksia puutarhan hoitamiseen ja kehittämiseen. Hoito kuului virkavelvollisuuksiin. Oppilaita sai käyttää työhän vain koulutuntien aikana, silloinkaan ei suuressa määrin eikä esimerkiksi kesäloman aikana.¹⁸ Tältä osin aikaisempi ohje oli kääntynyt päinvastaiseksi. Ilmeisesti lasten pitämistä koulutyössä heidän loma-aikanaan oli kritisoitu. Vaikka oppilaiden käyttö puutarhatyössä rajoitettiin, niin silti "kasvitaranhoidon opetuksen menestyksellisyyden vaatimukset" olivat ensisijaisia. Sotavuosina 1943 ja 1944 kouluhallitus velvoitti opettajia käyttämään puolet kesälomastaan yleishyödylliseen työhän. Mahdollisiin työkohteisiin kuului koulukeittolan hyväksi viljelty kasvitarha.¹⁹ Opettajan ei sopinut oleskella kesälomallaan pitkiä aikoja muilla paikkakunnilla, ettei kasvitarha jäisi hoitamatta. Etenkin nuorille

kansakoulunopettajille tätä tähdenneettiin kansalaisvapauksista välittämättä vielä sotien jälkeenkin.²⁰

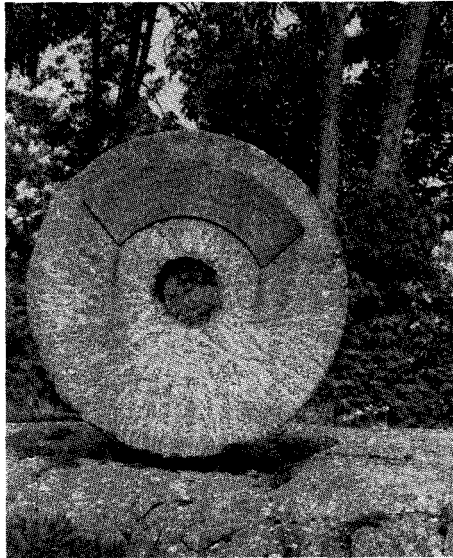
Maaseutuelämän romantisointia

Kun suurin osa opettajistakin toimi maaseudulla ja sai osan palkkaansa viljely- ja karjanhoitomahdollisuutena – navetta, laidun ja peltoala – tuli heistäkin monessa tapauksessa maahenkisiä. Erityisen maahenkinen opettaja oli Juhani Leppälä (1880–1976). Pitkän elämänsä aikana hän ehti olla myös vuosikymmeniä maalaisliiton kansanedustajana, kahdesti ministerinä ja kymmenissä huomattavissa luottamustehtävissä. Sitä paitsi hän palveli vuosikymmenen ajan Pellervo-seuraa konsulenttina. Mieluisin harrastus oli maanviljelys omalla tilalla.

KUVA 3.

Juhani Leppälä (Kuva: Juhani, Leppälä. 1970. Välähdyksiä maalaispojan elämänvaiheista. / Koonnut ja järjestänyt Martti Paukkonen. Vakkola)

KUVA 4.

Juhani Leppälä syntyi Nummen Hyrsylässä Langin talossa, jonka pihalle pystytettiin hänen vanhuudessaan muistomerkki. Taloa nykyään asuva Sundvallin perhe on hoi-
tanut hyvin muistomerkkiä ja sen ympäristöä. (Kuva: Hannu Syväoja)

*Rakkauden maahan ja maaseutuelämään Leppälä oli omaksunut jo lapsuudessaan. Hän syntyi Nummen pitäjän Hyrsylän kylässä. Isän, tilanvuokraaja Kustaa Lindeqvistin, kuoltua tapaturmaisesti pojan ollessa kuusivuotias perheen oli siirryttävä Leppälä-nimiseen mäkitupaan. Juhani oli lähde-
dettävä muiden palvelukseen. Äidin kuoltua hän muutti Hel-
sinkiin, jossa toimi romu- ja lumppukauppiaan apulaisena. Opineluise-
na hän hakeutui ja pääsi Sortavalan seminaariin. Valmistuttuaan opettajaksi hän sai viran läheltä opineluise-
joaan Sortavalan maalaiskunnan Kirjavalahden kansakoulusta. Hä-
mäläisestä syntyperästään huolimatta Juhani Leppälä oli sy-
dämestään kiintynyt Karjalaan. Kokeiltuaan vuoden Padasjo-
ella hän palasi Karjalan kunnalle. Karjalaisuuden hän sisäisti
niin, että ensi tapaamisessa Johannes Virolainenkin luuli koh-
danneensa aidon karjalaisen, herkän ja helposti innostuvan.*

*Samoin kuin Luukko Leppäläkin oli todellinen maahen-
gen julistaja. Hänen eri teoksissaan toistuu miltei sanasanai-
sesti idealisoitu kuvaus maalaislapsen sielunelämästä ja kiin-
nostuksen piiristä. Kuvaus pohjautunee virikkeisiin, jotka kir-
joittaja oli saanut isän vielä eläessä:*

“Mitä on sen maalaislapsen sielussa, jonka äiti niin kysyvänä kouluun saattaa?”

Katselkaa häntä hänen vapaudessaan, kuunnelkaa hänen yksinpuheluaan!

Kun hän ei vielä kävelläkään tainnut, nosti isä hänet hartioilleen ja kantoi työmailleen. Siellä hän aurinkoisina kevätpäivinä, usein isänsä takilla istuen, omaksui pohjimmaiseta sielunsa kuvat pelloilta ja niityltä, järveltä ja metsästä.

Vahvemaksi vartuttuaan asteli hän isän rinnalla käsi auran kurjessa isän leveän käden vierellä, näki mustan mulan kuin maahisen työntämänä kääntyvän auran hopeaisessa siivessä. Siinäpä kasvuun lähtivät hänen mietteensä, nuo pitkät ja raskaat kuin syntyneet viillos, mutta hedelmälliset myös.

Tai katseli hän sivussa tuota Suomen peltojen uljainta näkyä: hevoset kaulat kaarevina, lihakset jännitettyinä jalkojen iskeytyessä maan nurmettuneeseen kamaraan ja mies kurjessa auran kuin kuningas, ohjakset höllinä kaulalla. Hän rakasti sitä näkyä, ja se oli hänen ihanteittensa synty.”

Maalaislapsen sielun alkukuvien esittely jatkuu korukielisinä fraaseina. Mukaan tulee myös äiti navettatöineen. Innostus tarttuu lapseen niin, että isällä on toisinaan suorastaan vaiavaa hankkiessaan hänelle sopivaa toimintaa. Ja vähin erin muuttuu leikki työksi.

Ensi kerran kuvaus on vuonna 1914 ilmestyneessä kirjassa Maatalous ja kansakoulu (2. painos 1915). Se pohjautui Sortavalan piirin opettajain kokouksessa pidettyyn alustukseen. Elinkeinon keskeiseen merkitykseen vedoten kirjoittaja esitti maatalouden ottamista maalaiskansakoulun opetussuunnitelmaan. Se olisi vastapaino kansakoulun oppisisältöjen teoreettisuudelle ja vaikuittaisi positiivisesti luonteenkasvatukseen. Siten perustelut ovat samanlaiset kuin Luukolla.

Tekijä kertoo naapurinsa maataloudesta innostuneesta pojasta, joka “pakisee tuon maailmansa haltioimana niin, että on

luulla häntä mielipuoleksi". Opettaja Leppälä sanoo itkien va-visseensa ajatuksesta, että tuon pojan täytyy tulla hänen kouluunsa, jonka mikään opetusaine ei sovi vastaamaan maahenkisen lapsen tarpeita.²¹

Kirjan ilmestymisaikaan maamies oli yleinen aihe Suomen kaunokirjallisuudessa. Maininta kyntäjistä kuninkaana on peräisin Johannes Linnankosken Pakolaisista. Maahengen täyttämä kirjailija oli myös Eero Eerola, jonka sävelletyt kyntäjälaulut kuuluivat vuosikymmeniä kansakoulun laulukirjojen perusaineistoon. Myös monet sotienvälisen ajan romaanit olivat maaseutuhenkisiä. Leppälän ystäviin kuulunut kansakoulunopettaja-kirjailija Urho Karhumäki kirjoitti maaseutukuvauksia, muun muassa Rantasuon raivaajat (1923). Karhumäki yhdistää usein raskaan maatyön ja urheilukunnon. Maaseutuhenkisten romaanien populismille oli ominaista jo Runebergillä ja Kivellä esiintynyt kaupunkielämän kritisointi. Se tuntuu esimerkiksi Jussi Kukkosen, Leppälän puoluetoverin, nuorisoromaanissa Metsän poika: "|- - / metsien vapaus oli niin suuri ja pyhä asia, että sitä ei yksikään heistä halunnut vaihtaa sellaisiin oloihin, joissa oli kovin paljon ihmisiä yhdessä paikassa, kaupunkeihin ja muihin".²²

Osuuskassat ja Suojärven lampuodit

Leppälän luonnehdinta maalaislapsen miellepiiristä siirtyi maalaiskansakoulun opetussuunnitelmakomitean mietintöönkin.²³ Komitean puheenjohtaja Mikael Soininen kannatti innokkaasti maatalousopetusta muun muassa edistämällä maanviljelyslyseoiden perustamista. Sitä paitsi hän oli Hannes Gebhardin kanssa vuonna 1899 perustetun Pellervo-seuran ideoitsijoita ja siten innostunut osuustoiminnasta.²⁴ Myös maalaiskansakoulujen kevätohjelmaan vakiintuneet metsänkylvö- ja istutustalkoot lähtivät käyntiin Soinisen aloitteesta. Jatkoopetukseen Soininen julkaisi Nuori maamies -nimisen lukukirjan. Siinä on eri kirjoittajien maatalouden tärkeimpiä puolia

koskevia lukukappaleita. Mukana on myös osuustoimintaa käsittelevä jakso.

Pellervon konsulenttina Leppälä kiersi Karjalaa ja perusteli osuuskassoja; niiden tarkastajana hän jatkoi vielä vuosikausia. Tarton rauhan jälkeen Raja-Karjala oli vilkkaan julkisen keskustelun kohteena. Rauhansopimuksessa Suojärven Annantehtaan maat olivat siirtyneet Suomen valtion hallintaan. Maat olivat vuokralla talonpojilla. Koska Suomessa oli silloin meneillään suuret maareformit, muun muassa torpparien vapauttaminen, haluttiin myös Annan vuokraajien eli lampuotien asema järjestää. Nämä olivat kuitenkin pahasti velkaantuneet, joten perin pohjainen saneeraus oli tarpeen, ennen kuin perintäkirjat voitiin heille luovuttaa.

Pulma oli hoidettava paikallisesti. Ei ihme, että rajaseutukonsultti Juhani Leppälä kutsuttiin neuvottelemaan Gebhardin ja ministeri Risto Rytin kanssa mahdollisuudesta hoitaa tilojen lunastaminen osuuskassojen avulla. Ja niin Leppälä lähti Suojäroelle. Työ oli vaikea: velkaluettelot pitkiä ja paperit puutteellisia. Ympäripyöreinä työpäivinä, öisin öljytuikkujen valossa, konsultti selvitteli karjalaisten maatalousmiesten avustamana lähes tuhannen lampuodin velat ja perusti kuusi osuuskassaa. Oli kamppailtava tietämättömyyttä ja lampuoteja piirittäneitä metsäkeinottelijoitakin vastaan. Työstä tuli kelvokasta, sillä virheitä ei todettu jälkeenpäinkään. Kiitos seisoi lopussa, kun erityisessä tilaisuudessa korkeat hallitusherrat jakoivat perintäkirjat yli yhdeksällesadalle lampuodille.

Kamppailu maatalousopetuksen puolesta

Kaksikymmentäluvun alussa maalaisliittolaiset kansanedustajat tekivät aloitteen maatalouden saamiseksi seminaarien ja kansakoulujen oppiaineeksi. Kansakoulun maatalousopetuksella oli kuitenkin vastustajia, muun muassa yleisivistävään opetuksen kannattajat. Heidän mielestään opetuksen käytännöllistäminen johtaisi helposti ammattiopetusmai-

suuteen. Innostuneet opettajat kannattivat Leppälän tavoin erillistä oppiainetta, mutta oli niitäkin, jotka ennustivat maatalouden merkityksen vähentyvän teollistumisen lisääntyessä, semminkin kun Suomella ei pohjoisen asemansa vuoksi ollut kovin hyviä edellytyksiä kasvinviljelyyn. Sen sijaan kansainvälisten kontaktien vilkastuminen väläytti suomalaisillekin mahdollisuuksia kehittää teollisuuttaan. Poliitikoista Lauri Ingman ei ymmärtänyt vaatimusta, että maaseutukansakoulussa tulisi ilman muuta opettaa maataloutta. Samoin perustein metsäteollisuuspaikkakuntien kansakoulussa pitäisi opettaa paperinvalmistustekniikkaa!²⁵

Kansakoulun opetussuunnitelmakomitean mielestä maatalousopetus liittyi verrattomalla tavalla maalaislapsen kehitykseen, koska sen pohjana ovat tämän omat havainnot ja kokemukset. Kysymyksessä on "kasvatuksellinen arvo, joka ei ole missään tekemisissä käytännöllisen hyödyn kanssa". Tosin viimeksi sanottuakaan ei pidä väheksyä. Vanhemmathan haluavat, että heidän lapsistaan tulisi hyödyllisiä ihmisiä, jotka pystyisivät elättämään itsensä. Käytännölliset aineet avaavat mahdollisuuden oppilaiden siveelliselle (eettiselle) kasvatukselle. Toimiessaan käytännössä ihminen on tekemisissä elävän elämän kanssa. Silloinhan on, mitä oivallisin tilaisuus tehdä hyvää.²⁶ Tämä näkökohta toteutuikin 1940-luvun nuorten talokotoiminnassa.

Vuoden 1925 opetussuunnitelmakomitean kanta oli, että kiintymys luontoon ja maaseutuun voitaisiin herättää luonnontiedon opetuksessa. Ehdotuksessa maataloutta koskeva aiheisto sijoitettiin omana jaksonaan kahden ylimmän luokan luonnontietoon, maalaiskansakoulun jatko-opetuksessa se oli omana aineenaan. Komitean ehdotus yläkansakoulun maatalouden opetuksen sisällöksi on laaja. Opetus olisi kuitenkin järjestettävä paikallisten olojen ja mahdollisuuksien mukaan. Ajan työkoulutendenssi näkyy muun muassa siinä, että komitea pitää oppikirjatonta opetusta aineeseen sopivana. Oppilaalla tulisi olla työkirja, johon hän tekisi muun muassa sään-

nöllisiä luonnonhavaintoja. Tätä komitea piti erittäin kasvattavana. Yläkansakoulun maatalousopetuksen tuli olla "deskriptiivistä" jatkokoulun taas "järkiperaisempää ja selittelevämpää", ja se voitaisiin olojen ja mahdollisuuksien mukaan kohdentaa myös jollekin erikoisalalle. Toisin kuin yläkansakoulussa jatko-opetuksessa oppikirja oli välttämätön.²⁷

Opetussuunnitelmakomiteakin myönsi, että kansakoulun käytännöllistämässä voitaisiin mennä liiallisuuksiin. Välitön hyöty ei missään tapauksessa saisi muodostua johtavaksi aatteen opetusaineksen valinnassa ja järjestämisessä. Mutta komitea ei voinut yhtyä arvostelijoiden ajatukseen, ettei "/ – – / pellon viljelemisessä eikä kotieläinten hoidossa olisi mitään, joka oppilaan mieltä jalostaisi". Sen mielestä Luojan töiden suuruutta näkyy kasvien kasvamisessa ja eläinten elämässä silloinkin, kun ne ovat ihmisen vaikutuksen alaisina. Mietintöön lainatussa lausunnossa sanotaan, että luonnontiedon opetus herättää kunnioitusta Luojan luomistyötä kohtaan.²⁸ Komitean kannanotot osoittavat, kuinka kristinuskon periaatteet kelpasivat vielä koulupoliittisiksi argumenteiksi.

Kansakoulun Lehdessä maatalousneuvos V. R. Lehtonen pohti kansakoulun maatalousopetusta ja oli sitä mieltä, että se oli jäänyt pintapuoliseksi ja kuivaksi sekä antoi harhaanjohtavan käsityksen maataloudessa vaadittavasta ammattitaidosta. Maataloustietämystä hän piti kuitenkin tärkeänä, mutta sitä olisi herätettävä epäsuorasti muun muassa koulupuutarhatoiminnalla. Paljon tärkeämpää oli, että koulu antoi kunnollisen pohjasivistyksen, joka helpottaisi maataloudellisen koulutuksen omaksumista. Varsinkin kasviopissa, fysiikassa ja kemiasa kansakoulun käyneiden tiedot olivat heikonlaiset ammattimaisen maatalousopetuksen pohjaksi. Lehtonen vakuutti, että kansakoulun jälkeisellä maatalouskoulutuksella oli arvoa siinänsä. Monipuolisuudessaan se antoi hyviä lähtäkohtia muillakin aloilla toimiville.²⁹

Maatalous nousi 1940-luvun elintarvikepulan vuoksi hyvin keskeiseksi tuotannon alaksi. Arvostus tosin jatkui rau-

hanteon jälkeisinä pulavuosinakin, mutta kansakoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö vuodelta 1952 näyttää ennakkoineen muutosta. Siinä maa- ja metsätaloudellinen oppiainees sai vain vähäisen tilan³⁰ verrattuna vuoden 1925 mietintään – vaikka tällä kertaa komitean jäseniin kuului myös Juhani Leppälä! Maatalous ei lopultakaan tullut oppiaineeksi, vaan se säilyi omana jaksonaan luonnontiedon oppimäärässä. Mietinnössään opetussuunnitelmakomitea esitti kansakoulun maatalousopetuksen keskeiseksi alueeksi metsäoppia.³¹ Siihen vaikutti sotakorvaussuoritusten kiihdyttämä teollisuuden ekspansio, mikä lisäsi raakapuun kysyntää.

Sitkeän kasvitarihassa puurtamisen linjalta oli siirryttävä kevyehköön mutta syvälliseen yksittäisten aiheiden opiskeluun. Opettajan tuli ottaa vain sellaisia aiheita, jotka hän varmasti hallitsi. Nähtävästi suuri osa opettajista oli pätevoitynyt korkeakouluissa, joissa koulutusajan lyhyiden vuoksi ei ehditty perehtyä maatalouteen niin hyvin kuin seminaareissa. Avuksi suositeltiin muun muassa ammatti-ihmisten kutsuamista koulutunnille kertomaan työalastaan. Oppilaat olisi totutettava käyttämään alan ammattikirjallisuutta. Suositeltavia olivat myös retket lähiseudun maatiloille. Yleensäkin suuren osan opetusta tulisi tapahtua luokkahuoneen ulkopuolella.³²

Koulukasvitarhatoiminta kyllä jatkui, vaikka maan kaupungistuessa, elintason parantuessa ja harrastusmahdollisuuksien lisääntymisessä sitä ei enää pidetty niin tärkeänä kuin sotavuosina. Joillakin paikkakunnilla koulupuutarhojen perustaminen ja hoito oli takkuillut alusta alkaen. Esimerkiksi Karstulan kouluissa toimintaan ei saatu vauhtia, vaikka vuonna 1948 kansakoululautakunta velvoitti kiertävän kotitalousopettajan suunnittelemaan ja valvomaan koulupuutarhojen perustamista ja antamaan ohjeita.³³ Keskusviraston mukaan hyvin hoidettu monipuolinen koulupuutarha oli esikuvana ympäristölle. Jotkut innokkaat kansakouluntarkastajat muisuttelivat, että kouluhallituksen ohjeet olivat voimassa muutuneissakin oloissa.

Koulu-uudistuksen vaatiessa päähuomion virallinen valvonta herpautui. Opettajapulan vallitessa ja epäpätevien opettajien tiheään vaihtuessa koulupuutarhan jatkuva hoito ei onnistunut. Kaiken lisäksi sodan jälkeen lisääntynyt kesäopiskelu piti jatko-opintoiniset opettajat, etenkin perheettömät, pitkät ajat koulutuskaupungeissa. Maaseutuopettajatkin siirtyivät kuluttajiksi ja alkoivat vaatia palkkauksen muuttamista kokonaan rahapalkaksi. Yhä useampi luontoisetunavetta jäi lehmättä ja palkkapelto muutettiin rahaksi vuokraamalla. Siirtyminen kokonaan rahapalkkaan 1950-luvun lopulla merkitsi koulupuutarhatoiminnan jäämistä opettajan harrastuksen varaan.

Toimiessaan sotien jälkeen kansakoulun opetussuunnitelmakomiteassa Leppälä huomasi pettymyksekseen uudistusten käyvän kaupunkilaisten vaatimusten tahdissa. Pamfletissaan Kansakoulu valinkauhassa (1946) hän moitti Ruudun komiteaa kansakoulun "sosialisoinnista", koska komitea piti ole-massaolevaa kansakoulua luokkayhteiskunnan tuotteena.³⁴ Keskikoulun yhdistämisen kansakouluun Leppälä näki vaarana maaseudun elinvoimaisuudelle. Keskikoulun teorettinen opetusohjelma sopi vain kaupunkimaisten ammattien pohjaksi. Vaikka hän myöntääkin koulutuksellisen tasa-arvovaatimuksen oikeutetuksi, hän epäilee "köyhtyneen ja köyhtyvän maan" mahdollisuutta ylläpitää pienissä kunnissa edes yhtä keskikoulua ja sanoo "maalais- ja työläiskansan vastustavan yliopistoon valmistavien keskikoulujen perustamista". Vastoin koulureformiajattelun periaatetta hän haluaa pitää lahjakaimmatkin maaseudun nuoret maaseutuelinkeinojen piirissä eikä katso hyödyllä silmällä opettajia, jotka kehottelevat lahjakkaita oppilaitaan lähtemään opilliselle uralle.³⁵ Kysymys oli maalaisliiton asialistalla 1900-luvun alkupuolella, mikä ilmenee muun muassa puolueen perustajan Santeri Alkion kaunokirjallisessakin tuotannossa. Esimerkiksi romaanin Uusi aika (1914) päähenkilö Väinö Kanteleinen on kokenut ristiriidan jättäessään kotitilan työt seminaariin menon vuoksi.

Vanhuuden kautensa kirjoissa Leppälä toistaa melkein sananasanisesti puoli vuosisataa aikaisemmin esittämänsä maa-seutuelämän ideaalin. Vaikka maatalous luisui vähitellen pää-elinkeinon asemasta, hän silti uskoi sen pysyvän Suomen tukipilarina. Eikä hän ollut uskossaan ainoa, sillä "vaaran vuosina" ja niiden jälkeenkin pelättiin sodan syttyvän uudelleen, jolloin maatalous olisi jälleen avainala. Knut Hamsunin Maan siunausta siteeraten hän tähdensi sen asemaa aikakaudesta riippumatta³⁶ ja huomautti, ettei tulevaisuudessakaan ihmistä voi ravita "synteettisillä eväillä".³⁷ Tulipa suunnitellusta koulumuodosta millainen tahansa, maatalouden tuli kuulua sen opetussuunnitelmaan, ei ammattiin valmistavana vaan maalaiselämään kasvattajana.³⁸ Muistelmissaan hän siteeraa vuonna 1938 pitämäänsä puhetta, jossa talonpojan koko elämäntahti esittäytyy tasapainoisen ihmisen ihannekuvana.³⁹

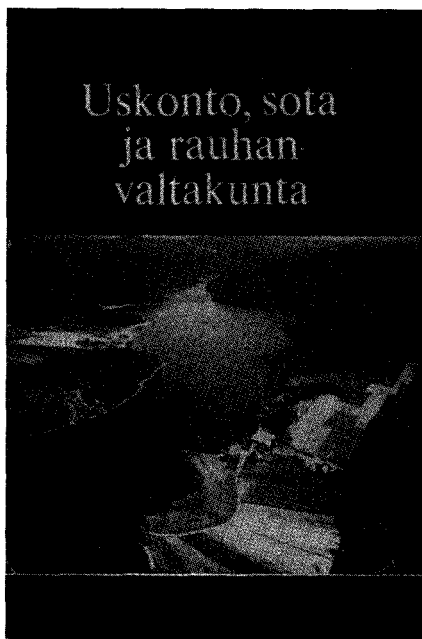
Aiheeton Leppälän julistus ei ollut. Pitkään sotien jälkeen suuri osa maan väestöstä sai vielä toimeentulonsa maataloudesta. Maata oli annettava luovutetuilta alueilta evakuoituille maanviljelijöille sekä niille maaseudun tilattomille, jotka olivat puolustaneet maataan sodassa. Sitä paitsi maan saanti oli keino taata työtä maataloustyöhän tottuneille miehille, jotka poistuivat puolustusvoimien kirjoista.

Aika kulki profeetan ohi

Lepplä ei uskonut elinkeino- ja yhdyskuntarakenteen muutoksen vääjäämättömyyteen. Tosin sitä ei voi kummastella, koska valtakunnan maatalous- ja asuttamispolitiikkaa hoidettiin pitkälle sodan jälkeen niin kuin mitään muutosta ei olisi tulossa. Viljelmien keskimääräisen koon pieneneminenkin oli hänestä hyvä asia, koska siten maatalous voisi elättää entistä suuremman väestömäärän.⁴⁰ Näin tietysti olikin, mikäli tilat hoidettiin pääosin ihmis- ja eläinvoimalla. Leppälä kuitenkin propagoi tekniikan ja rationalisoinnin käyttämistä maataloudessa ja herätteli viljelijöitä huomaamaan, että he olivat yrittäjiä. Mutta vanhaan agraariin oli iskostunut pienviljelijäideali

alkoi olla aikansa elänyt, koska jo siihen aikaan esitettiin tilakoon suurentamista puoltavia kannattavuuslaskelmia.

Iän karttuessa puuhakkaalle Leppälälle kertyi kunniaa, mikä tunnustettiin kunnallisneuvoksen tittelillä. Mutta sota jätti sieluun vamman. Oma poika kuoli sodassa saamiinsa vammoihin. Rakkaudella raivatun ja vaalitun maatilan jättäminen merkitsi sydänjuurien repäisemistä maasta. Evakkotie kulki väli aikaisten oleskelupaikkakuntien kautta lopulliseen sijoituspaikkaan Askolaan. Saarijärven Paavon sitkeyttä osoittaen Leppälä jatkoi joka asuinpaikassaan maanviljelystä.

KUVA 5.

Juhani Leppälän uskonnollis-pasifistisen kirjan alaotsikko luonnehtii teoksen henkeä: "Karjalansa sodassa menettäneen kansamiehen ajatuksia". Kansikuvassa tekijälle rakas Ukonkorven tila Sortavalan maalaiskunnassa (Kuva: Leppälä, Juhani. 1967. Uskonto, sota ja rauhanvaltakunta. Karjalansa sodassa menettäneen kansamiehen ajatuksia. Yhteiskirjapaino Oy. Helsinki. Kirjan kansi)

Leppälä pääsi 1960-luvulla käymään Karjalassa todetakseen, että korpeen raivatut pellot olivat miltei luonnontilassa. Näky repi auki jo umpeutuneita haavoja. Karjalan menetytynsä syvensi hänen ajatteluaan uskonnolliseen suuntaan. Maatalouden jatkuvuuden varaan rakentuvan maaseutu-uto-

pian rinnalle kehkeytyi vanhuuden päivien unettomina öinä unelma rauhan valtakunnasta. Ajatuksensa hän julkaisi kirjana vuonna 1967, samoja ajatuksia on vuonna 1970 ilmestyneessä muisteluteoksessa. Molemmat ovat rakenteeltaan sirpalemaisista; kirjoittaja nimittääkin niitä välähdyksiksi. Vanhuuden väsymys näkyy samojen asioiden miltei sanasanaisisa toistoissa ja anakronismeissa.

Leppälän mielenpurkaukset uutta elinkeino- ja koulupoliittikkaa kohtaan suomalaisen yhteiskunnan sodanjälkeisessä kuohunta- ja uudistumisvaiheessa jäivät voimattomiksi yrityksiksi. Staattista maatalousyhteiskuntaa ei voinut pitää pysytyssä sen elämänmuotoa idealisoimalla. Leppälän julistaessa maauskoaan Suomi oli hyvää vauhtia teollistumassa muun muassa sotakorvausvaatimusten vauhdittamana ja oireita jälkiteollisenkin vaiheen tulosta oli näkyvissä. Teollisuus oli vielä silloin sijoittunut etupäässä taajamiin, joissa työpaikkojen lisääntyessä ei ollut riittävästi työvoimaa. Seurauksena oli suuri muuttoliike. Se synnytti sosiaalisia ongelmia eikä vähiten maaseudulle, jota uhkasi väestökato. Monien maaltamuuttajien siirtolais- ja rintamamiespalstat joutuivat vähitellen maaseudulle jäävien viljelijöiden lisämaiksi.

Sodan jälkeinen elintarvikepula synnytti kaupunkilaisissa närää maatalousväestöä kohtaan. Populaarissa politikoinnissa puhuttiin katkerassa äänensävyssä kaupunkilaisten nälän kustannuksella rikastuvista "talonjusseista". Vasta 1970-luvulla elpynyt vihreä ajattelu on vireyttänyt kiinnostusta maaseutuun. Leppälän unelma ei ole aivan hautautunut, sillä nykyisen perusopetuksen luokilla 7-9 voi valinnaisaineena opiskella maa- ja metsätalous- ja puutarhaoppia ja kaiken lisäksi -harrastusta herättävästi. Aihetta onkin, sillä maaseudun ja maatalousasioiden tuntemus ovat heikentyneet. Moni nuori ei erota kuusta männystä puhumattakaan viljalajeista.

Viitteet

- 1 *Luukko 1918, 122–125.*
- 2 *Ks. Rasila 1968, 149–152.*
- 3 *Ks. Alapuro 1973, 23–26, 39–40.*
- 4 *KM 1925:14, 50.*
- 5 *KM 1925:14, 46.*
- 6 *Luukko1918, 6–7.*
- 7 *Luukko1918, 50.*
- 8 *Halila 1949, 151–152.*
- 9 *Luukko 1918, 125–126.*
- 10 *Sillanpää 1988, 44.*
- 11 *Johnson 1898, 170–183.*
- 12 *Halila 1949, 118–119.*
- 13 *Luukko 1918, 17–18.*
- 14 *Telemäki 1979, 75.*
- 15 *Luukko 1934, 65.*
- 16 *KhK 5.6. 1918.*
- 17 *KM 1925:14, 172–173.*
- 18 *Esim. KhK 9.9. 1944.*
- 19 *KhK 9.3. 1943, 6.4. 1944.*
- 20 *Ks. Salervo & Kärävä 1959, 186–189.*
- 21 *Leppälä 1915, 11–15.*
- 22 *Kukkonen 1946, 68.*
- 23 *KM 1925, 49–50.*
- 24 *Henttinen 1999, 32.*
- 25 *Välimäki 1998a, 195.*
- 26 *KM 1925:14. 51.*
- 27 *KM 1925:14, 164-174; 293–294.*

- 28 KM 1925:14, 48, 49.
29 Lehtonen 1934, 275–276.
30 KM 1952:3, 111–114.
31 KM 1952:3, 111.
32 KM 1952:3, 11–113.
33 Koski 1998, 512.
34 Leppälä 1946, 11.
35 Ks Leppälä 1946, 27.
36 Leppälä 1946, 25; 1970, 44.
37 Leppälä 1970, 44.
38 Leppälä 1946, 15.
39 Leppälä 1970, 77–80.
40 Leppälä 1946, 17–18.

Lähteet

Painetut lähteet

KhK Kouluhallituksen kiertokirjeet

KM 1925:14 Maalaiskansakoulun opetussuunnitelmakomitean mietintä.

KM 1952:3. Kansakoulun opetussuunnitelmakomitean mietintä II.

Kirjallisuus

Alapuro, Risto. 1973. Ylioppilasliike ja kansa 1920- ja 1930-luvuilla. Akateeminen Karjala-Seura. WSOY.

Alkio, Santeri. 1914. Uusi aika. Romaani. WSOY.

Halila, Aimo. 1949c. Suomen kansakoululaitoksen historia. Kolmas osa. Piirjakoasetuksesta oppivelvollisuuteen. WSOY.

*Henttinen, Annastiina. 1999. Kolmannen tien etsijät. Teoksessa *Kansan Talous. Pellervo ja yhteisen yrittämisen idea 1899–1999. Pellervo-Seura ry. Kirjayhtymä.**

- Johnsson [Soininen], Mikael. 1898. Tarkastusmatkoilta. Huomioita ja mietteitä I. Kansakoulun Lehti 1898.
- Koski, Pekka. 1998. Koululaitos. Teoksessa Karstulan kirja. Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunnan julkaisusarja nro 36. Karstulan kunta. Karstulan seurakunta.
- Kukkonen, Jussi. 1946. Metsän poika. Historiallinen nuorisoromaaani. Pellervo-Seura.
- Lehtonen, V. R. 1934. Olisiko maatalousaineiden opetusta lisättävä? Kansakoulun Lehti 19/1934.
- Leppälä, Juhani. 1915. Maatalous ja kansakoulu. Maalaiskansakoulunopettajan mietteitä kansakoulun opetussuunitelmaa uudistettaessa. 2.p. WSOY.
- Leppälä, Juhani. 1946. Kansakoulu valinkauhassa. Maalaisen mietteitä koulun uudistuksesta käytännän elämää silmällä pitäen. Pellervo-Seura.
- Leppälä, Juhani. 1970. Välähdyksiä maalaispojan elämänvaiheista. Toim. Martti Paukkonen. Omakustanne.
- Luukko, H. J. 1918. Sydänjuuret maahan. Koulukasvitarhat kansantaloudellisina ja pedagoogisina kasvatusvälineinä. Suomen koulukasvitarha-yhdistys.
- Luukko, H. J. 1934. Kansakoulu kansan kouluksi. [Sydänjuuret maahan. 2. uud. p.]
- Rasila, Viljo. 1968. Kansalaissodan sosiaalinen tausta. Tammi.
- Salervo, Aarno & Kärävä, Aug. 1959. Opettaja tyässään. Ohjeita nuorille maalaiskansakoulun opettajille. 3. uud. p. Valistus.
- Sillanpää, F. E. 1988b. Rippi. Kootut teokset 4. Otava.
- Telemäki, Matti. 1979. Tampereen kansakoulun historia 1872–1976. Tampereen kaupunki.
- Välimäki, Hannu. 1998a. Lauri Ingman suomalaisen uskontokasvatuksen ja koulun kehittäjänä. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 179.